

А.І. Корх,
науковий керівник – канд. екон. наук, доц. І.М. Волик,
Українська академія банківської справи НБУ

ТРУДОВА МІГРАЦІЯ В АСПЕКТІ ВІДТОКУ НАУКОВИХ КАДРІВ

Внаслідок формування в Україні економіки, орієнтованої на ринкові засади господарювання, однією з актуальних проблем стала проблема трудової міграції. Недостатня кількість робочих місць з прийнятною заробітною платнею і низький рівень соціальних гарантій призвели до того, що мільйони наших співгромадян виїхали (і продовжують виїжджати) на заробітки за кордон. Так, з урахуванням численних різновидів закордонної міграції, незалежно від цільового призначення і мотивів, а також від форм і тривалості перебування за кордоном, учасником міжнародних міграційних процесів стає кожен п'ятий економічно активний українець. За іншими даними, обсяг українців-трудомих мігрантів коливається в межах від 2,5 до 7,0 млн. особопереміщень на рік. Але існуюча на сьогодні система статистичного обліку не в змозі адекватно відтворити обсяги трудової міграції через переважно нелегальне працевлаштування українських громадян за кордоном.

Сучасна трудова міграція не тільки зменшує масштаби пропозиції робочої сили на українському ринку праці, а й знижує її якість. “Усереднений портрет” українського трудомих мігранта можна охарактеризувати наступним чином: це фахівець з вищою або середньою спеціальною освітою, здебільшого чоловік, людина з гарним здоров'ям, в оптимальному працевдатному віці.

Одним зі спонукальних мотивів міграції є вищий рівень заробітної плати в країнах прибуття. Зокрема, на сільськогосподарських і підсобних роботах він вищий у 2-3 рази, в будівництві, на автотранспорті та у сфері послуг – у 10-12 разів, на морському транспорті, у програмуванні, в освіті, охороні здоров'я – в 15-40 разів. За звітними даними Держкомстату, у 2000 році заробітна плата в промисловості в Україні була в 2 рази нижчою ніж у Чехії, в 3 ніж у Польщі, більше ніж в 27 разів менше ніж в Італії, у 53 рази менше ніж у Німеччині. У цілому, за експертними розрахунками, середньомісячні доходи громадян, які працюють за кордоном, становлять 2 млрд. грн., що дорівнює третині номінальних доходів всього населення країни за рік.

Відтік за межі держави надлишкової робочої сили є багатоаспектним явищем, яке має як негативні, так і позитивні прояви. Міждержавна трудова міграція майже вдвічі знижує тиск безробіття на національний ринок праці; в окремих випадках сприяє набуттю емігрантами нових знань і досвіду, покращенню матеріального становища громадян (за неофіційними даними, щомісяця кожен заробітчанин передає своїй сім'ї в середньому 100 \$); отриманню країною додаткового джерела валютних доходів у формі грошових переказів від емігрантів.

Водночас трудова міграція призводить до цілої низки негативних суспільних явищ. Просто колосальної руйнації зазнав такий соціальний інститут як сім'я. Виховання майбутнього покоління лягло на плечі людей похилого віку, а таке виховання є далеким від повноцінного. Крім того, гроші, які батьки надсилають, підлітки, зазвичай, витрачають на власні забаганки. Досить часто ми можемо почути про афери щодо громадян при організації виїздів, працевлаштуванні, залежність від кримінальних елементів за кордоном, втягування в злочинні дії. Серед негативних наслідків слід відзначити також політичні та економічні претензії до України через нелегальну трудову міграцію. Під категорією “нелегальні мігранти” слід розуміти насамперед, дешеву робочу силу, яку нелегально використовують на Заході, а також незаконно перевезених жінок з метою сексуальної експлуатації.

Інший негативний аспект – втрата кваліфікованих кадрів. За експертними оцінками, втрати на підготовку одного фахівця з вищою освітою становлять близько 20 тис. доларів США. Це означає, що кожний прибулий кваліфікований трудовий мігрант збагачує країну свого нового перебування на цю суму. Упродовж останніх десяти років за кордон емігрувало 574 доктори наук, 907 кандидатів наук. На сьогодні до 30 % українських вчених працюють на економіку зарубіжних країн. Парадоксальність ситуації полягає в тому, що саме ті якості, що за більш сприятливих соціально-економічних обставин повинні б стати чинником максимальної самореалізації, стають внутрішнім поштовхом до прийняття міграційних рішень. Тому підприємства і установи, якщо вони зацікавлені в збереженні свого кадрово-професійного складу, так само як адміністративно-територіальні одиниці і регіони повинні вивчати і реалістично оцінювати притаманні контингенту спеціалістів установки та мотиви міграційної поведінки, і на їх базі виробляти політику щодо попередження реальної міграції, зокрема шляхом максимального наближення значущих умов професійної діяльності та соціально-статусних характеристик життя до прийняттого рівня.

Ситуацію щодо міграційних намірів носіїв інтелектуального потенціалу я пропоную проаналізувати на базі соціологічного обстеження, проведеного у освітніх закладах IV рівня акредитації м. Львова. Львівська область через близьке прикордонне розміщення до країн зі стабільною економікою стала однією з перших з-поміж інших регіонів за кількістю трудових мігрантів. Репрезентативність ВЗО як “полігону” для вивчення проблем інтелектуального потенціалу підтверджена тим, що науково-педагогічні колективи активно взаємодіють з інноваційною сферою Львова, західного регіону, країни в цілому.

Науковий ступінь на момент опитування мали 71 % респондентів.

Загальний трудовий стаж опитаних в середньому становив 27 років, стаж науково-педагогічної роботи – 23 роки.

Дослідження показало, що дана категорія інтелігенції оцінює власну професійну самореалізацію на надзвичайно низькому рівні. Більшість

працівників пов'язують перешкоди до власної повноцінної самовіддачі з недоліками матеріального, організаційного та соціально-психологічного забезпечення: низький рівень оплати праці, відсутність творчого клімату та наукового середовища, невідповідність виконуваної роботи профілю власної кваліфікації, погані фізичні умови.

Одне з питань анкети стосувалося причин, які на думку респондентів, спонукають частину інтелектуальної еліти емігрувати з України. Ось як учасники оцінили ці причини:

- сподівання на високі заробітки та гідний рівень матеріального добробуту – 24,8 %;
- бажання “втекти від нестатків” – 15,6 %;
- прагнення повніше реалізувати свої здібності – 15,6 %;
- надія забезпечити своїм дітям нормальні життєві перспективи – 15,3 %;
- прагнення до комфортного життя в економічно стабільному суспільстві – 15 %;
- неможливість знайти роботу за фахом – 7,9 %;
- напружена політична ситуація в державі – 3,4 %;
- житлова проблема – 2,4 %.

При відповіді на запитання щодо власних міграційних намірів респонденти виявили стриманість, дещо несподівану на тлі змалюваної ними майже катастрофічної картини соціальної ситуації.

Отож, ставлення учасників опитування до можливої перспективи виїзду з України виглядає так:

- нікуди не поїду, упевнений, що краще ніж в Україні мені ніде не буде – 32 %;
- дуже хотів би виїхати, та не маю такої можливості – 22,5 %;
- виїхав би, та боюсь, що не зумію влаштувати своє життя за кордоном – 19,5 %;
- поки що сумніваюсь, виїхати чи ні – 16,5 %;
- планую поїхати за кордон на певний час з метою покращити свою (родинну) матеріальну ситуацію – 6,5 %;
- вже остаточно вирішив, що емігрую в одну із західних країн – 2,5 %;
- вирішив виїхати в одну з країн СНД – 0,5 %;
- таким чином, майже половину представників науково-освітнянської інтелігенції системи ВЗО можна віднести до потенційних закордонних мігрантів.

Порівняння цих даних з результатами аналогічного опитування в 1998 році вказує на досить стрімку динаміку поширення міграційних установок серед інтелектуальної еліти: кількість осіб, яким притаманні міграційні наміри, зросла в 3,5 рази. Наміри виїзду здебільшого зумовлюються орієнтацією інтелігенції на діючі там гарантії ефективного використання робочої сили з адекватною винагородою, забезпеченням умов для професійного зростання.

Зрозуміло, що я охопила далеко не всі сторони порушеної проблеми, але, вочевидь, зважуючи економічні “плюси” та соціальні “мінуси”, робимо висновок, що трудова міграція дестабілізує суспільне життя. Розв’язання даної проблеми можливе лише в далекому майбутньому, а українці прагнуть жити гідно вже зараз. Тому вони все частіше вибирають неprestижну, але зі стабільною зарплатою роботу за кордоном. Повернувшись додому, вони знову їдуть в далекі світи. Якщо економічний розвиток в Україні не набуде нового інвестиційного імпульсу, то цілком реальна загроза, що катастрофічні міграційні процеси будуть втягувати все більшу і більшу частину “золотого фонду” нації.

Список літератури

1. Вовканич С.Й., Копистянська Х.Р., Наждак Л.С. Розвиток інтелектуального потенціалу та зовнішньоміграційні процеси // Регіональна економіка (укр.). – 2004. – № 2. – С. 23-36.
2. Матросова Л.М. Питання організації і регулювання трудової міграції в Україні // Регіональні перспективи (Полтава) (укр.). – 2000. – № 4. – С. 96-99.
3. Надьон О. Нелегальна міграція: міжнародні та національні проблеми // Право України (укр.). – 2000. – № 6. – С. 13-18.
4. Устинова С.С. Методологические подходы к анализу проблем занятости и рынка труда // Вопросы статистики. – 2003. – С. 86-92.